
MONOGRAFIE PRAWNICZE

OCHRONA INTERESÓW
ZBIOROWYCH
W POSTĘPOWANIU
CYWILNYM

ROBERT KULSKI

Wydawnictwo C.H.Beck

MONOGRAFIE PRAWNICZE

ROBERT KULSKI • OCHRONA INTERESÓW ZBIOROWYCH
W POSTĘPOWANIU CYWILNYM

Polecamy nasze najnowsze publikacje z tej serii:

Małgorzata Sieradzka

**CHARAKTER PRAWNY POSTĘPOWANIA I RODZAJE
ROZSTRZYGNIEĆ WYDAWANYCH W POSTĘPOWANIU
W SPRAWACH PRAKTYK NARUSZAJĄCYCH ZBIOROWE
INTERESY KONSUMENTÓW**

Marcin Menkes

**GOVERNANCE GOSPODARCZY – STUDIUM PRAWNO-
MIĘDZYNARODOWE**

Małgorzata Wach-Pawliczak

**WYŁĄCZENIE WSPÓLNIKA ZE SPÓŁKI Z OGRANICZONĄ
ODPOWIEDZIALNOŚCIĄ**

Anna Walaszek-Pyziół (red.)

**INTERDYSCYPLINARNE PROBLEMY NIELEGALNEGO
POBORU ENERGII. STUDIUM PRAWNE**

Sabina Kubsik

**PRZEDKONTRAKTOWA ODPOWIEDZIALNOŚĆ
ODSZKODOWAWCZA Z TYTUŁU NIEUCZCIWYCH
NEGOCJACJI**

Marcin Aślanowicz

POZYCJA PRAWNA ARBITRA W ARBITRAŻU HANDLOWYM

Jędrzej Jerzmanowski

**FINANSOWANIE PRZEZ SPÓŁKĘ AKCYJNĄ NABYCIA
LUB OBJĘCIA EMITOWANYCH PRZEZ NIĄ AKCJI
W PROCESIE WYKUPU MENEDŻERSKIEGO**

Legalis
System Informacji Prawnej

www.ksiegarnia.beck.pl

OCHRONA INTERESÓW
ZBIOROWYCH
W POSTĘPOWANIU
CYWILNYM

ROBERT KULSKI

WYDAWNICTWO C.H.BECK
WARSZAWA 2017

Wydawca: Wioleta Beczek

Recenzja wydawnicza: prof. zw. dr hab. Andrzej Marciniak

© **Wydawnictwo C.H.Beck 2017**

Wydawnictwo C.H.Beck Sp. z o.o.
ul. Bonifraterska 17, 00-203 Warszawa

Skład i łamanie: Wydawnictwo C.H.Beck
Druk i oprawa: Elpil, Siedlce

ISBN 978-83-255-9620-0

ISBN e-book 978-83-255-9621-7

Spis treści

Wykaz skrótów	IX
Bibliografia	XV
Wprowadzenie	1
Rozdział I. Znaczenie interesu w prawie	7
1. Pojęcie interesu w ogólności	7
2. Znaczenie interesu w postępowaniu i prawie cywilnym	15
3. Interes faktyczny a interes prawny	21
4. Rozwój współczesnych cywilizacji i jego odbicie w obszarze postępowania cywilnego	23
Rozdział II. Pojęcie i rodzaje interesów zbiorowych	31
1. Pojęcie interesów zbiorowych	31
1.1. Potrzeba określenia pojęcia interesów zbiorowych	31
1.2. Regulacja i poglądy polskie	32
1.3. Uwagi prawnoporównawcze	38
1.4. Cechy pojęciowe	51
2. Rodzaje interesów zbiorowych	56
2.1. Rzeczywisty interes zbiorowy	56
2.2. Rzekomy interes zbiorowy	65
3. Interes zbiorowy a interes publiczny	69
Rozdział III. Cel i funkcje postępowania cywilnego	77
1. Uwagi wprowadzające	77
2. Poglądy na temat rozumienia celu i funkcji postępowania cywilnego	79
3. Cel postępowania cywilnego	91
4. Funkcja ochronna postępowania cywilnego	100
5. Ekspansja funkcjonalna	110
Rozdział IV. Tradycyjny model postępowania cywilnego a ochrona interesów zbiorowych	115
1. Tradycyjny model postępowania cywilnego	115
2. Szczególne problemy ochrony interesów zbiorowych w postępowaniu cywilnym	117

3. Objęcie ochroną interesów zbiorowych w tradycyjnym modelu postępowania cywilnego	123
4. Potrzeba nowych rozwiązań	141
Rozdział V. Nowe sposoby ochrony interesów zbiorowych w postępowaniu cywilnym na tle prawnoporównawczym	151
1. Uwagi ogólne	151
2. Terminologia	155
3. Ogólna charakterystyka	160
3.1. Postępowanie zbiorowe (<i>class action</i>) w federalnym postępowaniu cywilnym Stanów Zjednoczonych Ameryki	160
3.1.1. Uwagi wprowadzające	160
3.1.2. Model <i>class action</i>	165
3.1.3. Istota <i>class action</i> w doktrynie amerykańskiej	176
3.2. Nowe sposoby w ustawodawstwach europejskich	185
3.2.1. Uwagi wprowadzające	185
3.2.2. Postępowanie grupowe (<i>group action</i>)	188
3.2.3. Powództwa wytaczane przez organizacje pozarządowe bądź wyspecjalizowane organy publiczne	216
3.2.4. Postępowanie testowe (<i>test case</i>)	225
3.3. Inne sposoby w wybranych krajach	233
3.3.1. Skarga powszechna (<i>actio popularis</i>)	233
3.3.2. Obywatelskie skargi sądowe (<i>citizen suits</i>)	239
3.3.3. Sprawy modelowe (<i>bellwether cases</i>)	242
4. Podsumowanie	243
Rozdział VI. Ogólna charakterystyka nowych sposobów ochrony interesów zbiorowych w polskim postępowaniu cywilnym	255
1. Uwagi wprowadzające	255
2. Postępowanie grupowe	256
3. Sposoby ochrony sądowej zbiorowych interesów osób zagrożonych lub dotkniętych szkodą w środowisku jako dobru wspólnym	281
4. Sposoby ochrony sądowej zbiorowych interesów konsumentów i przedsiębiorców	295
Rozdział VII. Legitymacja procesowa czynna a ochrona interesów zbiorowych w postępowaniu cywilnym	305
1. Uwagi wprowadzające	305
2. Znaczenie i doniosłość reprezentacji	313
3. Uprawnienie reprezentanta do wystąpienia w postępowaniu cywilnym w charakterze powoda	316
4. Podmioty występujące w charakterze reprezentanta grupy	328
4.1. Uwagi ogólne	328

4.2. Członek grupy	330
4.3. Powiatowy (miejski) rzecznik konsumentów	340
4.4. Organizacje pozarządowe	343
4.5. Inne podmioty	351
Rozdział VIII. Moc wiążąca prawomocnego wyroku i powaga rzeczy osądzonej w postępowaniu służącym ochronie interesów zbiorowych .	353
1. Uwagi wprowadzające	353
2. Moc wiążąca prawomocnego wyroku	355
2.1. Prawomocność orzeczeń	355
2.2. Granice podmiotowe	357
2.2.1. Ogólna zasada związania stron prawomocnym orzeczeniem	357
2.2.2. Rozszerzona moc wiążąca	358
2.3. Moc wiążąca prawomocnego wyroku wydanego w postępowaniu grupowym	360
2.3.1. Podstawa teoretyczna związania członków grupy prawomocnym wyrokiem	360
2.3.2. Regulacja polska	364
2.3.3. Model członkostwa w grupie	371
2.4. Moc wiążąca prawomocnego wyroku wydanego w postępowaniu mającym na celu ochronę rzeczywistych interesów zbiorowych	379
3. Powaga rzeczy osądzonej	381
3.1. Moc wiążąca prawomocnego wyroku a powaga rzeczy osądzonej	381
3.2. Granice powagi rzeczy osądzonej	383
4. Skutki mocy wiążącej prawomocnego wyroku i powagi rzeczy osądzonej	386
Rozdział IX. Rola sądu w postępowaniu służącym ochronie interesów zbiorowych	397
1. Uwagi wprowadzające	397
2. Rola sądu przy wszczęciu postępowania	400
3. Rola sądu w toku postępowania	416
4. Rola sądu przy wyrokowaniu	429
Podsumowanie	441
Summary	453
Indeks rzeczowy	463

Wykaz skrótów

1. Akty prawne

BrazKPC	brazylijski kodeks postępowania cywilnego (Código de Processo Civil)
CPR	Civil Procedure Rules (angielski kodeks postępowania cywilnego)
d.KPC	dawny kodeks postępowania cywilnego – rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 29.11.1930 r. – Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz.U. z 1932 r. Nr 112, poz. 934 ze zm.)
EKPC	Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie 4.11.1950 r. (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284)
FrKKon	francuski kodeks konsumentów (Code de la consommation)
FrKPiF	francuski kodeks pieniężny i finansowy (Code monétaire et financier)
FRCP	Federal Rules of Civil Procedure (amerykański federalny kodeks postępowania cywilnego)
GMOU	ustawa z 22.6.2001 r. o mikroorganizmach i organizmach genetycznie zmodyfikowanych (t.j. Dz.U. z 2015 r. poz. 806 ze zm.)
GrL	Lag om grupprättegång (szwedzka ustawa o postępowaniu grupowym)
GWB	Gesetz gegen Wettbewerbsbeschränkungen (niemiecka ustawa o zakazie ograniczeń konkurencji)
HolKC	holenderski kodeks cywilny (Burgerlijk Wetboek)
HolKPC	holenderski kodeks postępowania cywilnego (Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering)
KapMuG	Gesetz über Musterverfahren in kapitalmarktrechtlichen Streitigkeiten (Kapitalanleger-Musterverfahrensgesetz) – niemiecka ustawa o postępowaniu wzorcowym w sporach prawnych dotyczących rynku kapitałowego
KC	ustawa z 23.4.1964 r. – Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. z 2017 r. poz. 459)

Wykaz skrótów

KPC	ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz.U z 2016 r. poz. 1822 ze zm.)
Konstytucja RP	Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.4.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze spr. i zm.)
MPPOiP	Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z 19.12.1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167)
OchrKonKU	ustawa z 16.2.2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów (t.j. Dz.U. z 2017 r. poz. 229)
OchrŚrodU	ustawa z 27.4. 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (t.j. Dz.U. z 2017 r. poz. 219 ze zm.)
PNPRU	ustawa z 23.8.2007 r. o przeciwdziałaniu nieuczciwym praktykom rynkowym (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 3 ze zm.)
PrAtom	ustawa z 29.11.2000 r. – Prawo atomowe (t.j. Dz.U. z 2017 r. poz. 576 ze zm.)
PostGrupU	ustawa z 17.12.2009 r. o dochodzeniu roszczeń w postępowaniu grupowym (Dz.U. z 2010 r. Nr 7, poz. 44)
SzwKPC	szwajcarski kodeks postępowania cywilnego (Zivilprozessordnung)
UKlaG	Gesetz über Unterlassungsklagen bei Verbraucherrechts- und anderen Verstößen (Unterlassungsklagengesetz) – niemiecka ustawa o postępowaniu w sprawie zaniechania naruszenia prawa konsumentów i innych naruszeń
U.S.C.	United States Code (Kodeks Stanów Zjednoczonych)
UWG	Gesetz gegen den unlauteren Wettbewerb (niemiecka ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji)
WłKKon	włoski kodeks konsumentów (Codice del consumo)
WłKPC	włoski kodeks postępowania cywilnego (Codice di procedura civile)
ZNKU	ustawa z 16.4.1993 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji (t.j. Dz.U. z 2003 r. Nr 153, poz. 1503 ze zm.)

2. Czasopisma i Publikatory

All ER	All England Law Reports
Am. J. Comp. L.	American Journal of Comparative Law

Wykaz skrótów

Am. J. Juris.	American Journal of Jurisprudence
Annals Am. Acad. Pol. & Soc. Sci.	Annals of the American Academy of Political and Social Science
B.L.J.	Business Law Journal
Brook. J. Int'l L.	Brooklyn Journal of International Law
Brook. L. Rev.	Brooklyn Law Review
Buff. L. Rev.	Buffalo Law Review
Bull. civ.	Bulletin civil de la Cour de cassation
BYU Law Review	Brigham Young University Law Review
Cal. L. Rev.	California Law Review
Case W. Res. L. Rev.	Case Western Reserve Law Review
Can. J. L. & Juris.	Canadian Journal of Law & Jurisprudence
CityU LR	City University of Hong Kong Law Review
C.J.Q.	Civil Justice Quarterly
Colum. J. Eur. L.	Columbia Journal of European Law
Conn. J. Int'l L.	Connecticut Journal of International Law
Colum. J. Euro. L.	Columbia Journal of European Law
Colum. J. Transnat'l L.	Columbia Journal of Transnational Law
Colum. L. Rev.	Columbia Law Review
Cornell Int'l L.J.	Cornell International Law Journal
Cornell L. Rev.	Cornell Law Review
DePaul L. Rev.	DePaul Law Review
Duke J. Comp. & Int'l L.	Duke Journal of Comparative and International Law
Dz.U.	Dziennik Ustaw
Dz.U. UE	Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej
Eur. Bus. L. Rev.	European Business Law Review
Eur. J.L. & Econ.	European Journal of Law & Economics
EWCA Civ	Court of Appeal Civil Division (liczba przed skrótem oznacza rok wydania orzeczenia przez wskazany sąd, liczba za skrótem oznacza numer sprawy)
EWHC (Ch)	High Court (Chancery Division)
EWHC (QB)	High Court (Queen's Bench Division)
EWHC (Comm)	High Court (Commercial Division)
Federal	Federal Reporter (liczba przed skrótem oznacza numer voluminu, liczba za skrótem oznacza numer strony)
F.2d	Federal Reporter Second Series
F.3d	Federal Reporter Third Series
Fed. Prac. & Proc.	Federal Practice & Procedure
F.R.D.	Federal Rules Decisions
F.Supp	Federal Supplement

Wykaz skrótów

F.Supp. 2d	Federal Supplement Second Series
Ga. St. U. L. Rev.	Georgia State University Law Review
Geo. L.J.	Georgetown Law Journal
Geo. Wash. L. Rev.	George Washington Law Review
GSP	Gdańskie Studia Prawnicze
Harv. L. Rev.	Harvard Law Review
ICLQ	International and Comparative Law Quarterly
ILSA J. Int'l & Comp. L.	ILSA Journal of International & Comparative Law
Ind. L.J.	Indiana Law Journal
J. Civ. L. Stud.	Journal of Civil Law Studies
J. Comp. Legis. & Int'l L.	Journal of Comparative Legislation and International Law
J. Pub. L.	Journal of Public Law
J.S. Afr. L.	Journal of South African Law
Just. Sys. J.	Justice System Journal
KPP	Kwartalnik Prawa Prywatnego
L.Ed.	Lawyers' Edition
Law Q. Rev.	Law Quarterly Review
Law & Contemp. Probs.	Law & Contemporary Problems
Loy. L.A.L. Rev.	Loyola of Los Angeles Law Review
Mich. L. Rev.	Michigan Law Review
Mich. St. J. Int'l L.	Michigan State Journal of International Law
M.L.R.	Modern Law Review
MoP	Monitor Prawniczy
MSiG	Monitor Sądowy i Gospodarczy
Monash U.L. Rev.	Monash University Law Review
NJW	Neue Juristische Wochenschrift
Notre Dame L. Rev.	Notre Dame Law Review
NP	Nowe Prawo
N.Y.U.L. Rev.	New York University Law Review
N.Z.L. Rev.	New Zealand Law Review
Nw. J. Int'l L. & Bus	Northwestern Journal of International Law & Business
OSNC	Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna
OSNCP	Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izby Cywilnej, Prawo i Ubezpieczeń Społecznych
OSP	Orzecznictwo Sądów Polskich
OSPika	Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych
OTK	Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego
Pal.	Palestra
PiP	Państwo i Prawo

Wykaz skrótów

PPC	Polski Proces Cywilny
PPH	Przegląd Prawa Handlowego
PS	Przegląd Sądowy
Rev. Litig.	Review of Litigation
RPEiS	Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
Rutgers L. Rev.	Rutgers Law Review
S.Ct.	Supreme Court Reporter
SC	Studia Cywilistyczne
Sc. St. L	Scandinavian Studies in Law
St.Pr.-Ek	Studia Prawno-Ekonomiczne
Stan. J. Int'l L	Stanford Journal of International Law
Stan. L. Rev.	Stanford Law Review
Stellenbosch L. Rev.	Stellenbosch Law Review
St. Iur.	Studia Iuridica
Sup. Ct. Rev.	Supreme Court Review
Sw. J. L. & Trade Am.	Southwestern Journal of Law & Trade in the Americas
Tex. Int'l L. J.	Texas International Law Journal
Temp. Int'l & Comp. L.J.	Temple International and Comparative Law Journal
Tul. J. Int'l & Comp. L.	Tulane Journal of International and Comparative Law
U. Chi. L. Rev.	University of Chicago Law Review
U. Det. J. Urb. L.	University of Detroit Journal of Urban Law
U. Ill. L. Rev.	University of Illinois Law Review
U. Miami Inter-Am. L. Rev.	University of Miami Inter-American Law Review
U. Mich. J.L. Reform.	University of Michigan Journal of Law Reform
U. Pitt. L. Rev.	University of Pittsburgh Law Review
U.S.	United States Reports
U. Pa. L. Rev.	University of Pennsylvania of Law Review
Va. L. Rev.	Virginia Law Review
Val. U.L. Rev.	Valparaiso University Law Review
Vand. L. Rev.	Vanderbilt Law Review
WLR	Weekly Law Reports
Yale L.J.	Yale Law Journal
Zam. Pub. Dor.	Zamówienia Publiczne Doradca
ZfRV	Zeitschrift für Europarecht, Internationales Privatrecht und Rechtsvergleichung
ZNUJ	Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego
ZNUŁ	Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego

3. Organy

PE	Parlament Europejski
SA	Sąd Apelacyjny
SN USA	Sąd Najwyższy Stanów Zjednoczonych Ameryki
SN	Sąd Najwyższy
TK	Trybunał Konstytucyjny
TS UE	Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej
UE	Unia Europejska
UOKiK	Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów
WE	Wspólnota Europejska

4. Inne skróty

ed.	editor
eds	editors
n.	następny(-e)
Nr	numer
pkt	punkt
post.	postanowienie
red.	redaktor
rozp.	rozporządzenie
t.j.	tekst jednolity
uchw.	uchwała
v.	versus
Vol.	volume
wyr.	wyrok
zd.	zdanie
ze zm.	ze zmianami

Bibliografia

- Access to Justice. Vol. I, A World Survey (eds *M. Cappelletti, B. Garth*), Book I, Milan 1978
- Access to Justice. Vol. I, A World Survey (eds *M. Cappelletti, B. Garth*), Book II, Milan 1978
- Access to Justice. Vol. II, Promising Institutions (eds *M. Cappelletti, J. Weisner*), Book II, Milan 1978
- Access to Justice. Vol. III, Emerging Issues and Perspectives (eds *M. Cappelletti, B. Garth*), Milan 1979
- Access to Justice and the Welfare State (ed. by *M. Cappelletti* with the assistance of *J. Weisner and M. Seccombe*), Alphen aan den Rijn–Bruxelles–Stuttgart–Firenze 1981
- Alexander Ch.*, Kollektiver Rechtsschutz im Zivilrecht und Zivilprozessrecht, Juristische Schulung 2009, Nr 7
- An analysis and evaluation of alternative means of consumer redress other than redress through ordinary judicial proceedings. Final Report prepared by The Study Centre for Consumer Law – Centre for European Economic Law, Katholieke Universiteit Leuven, Belgium, Leuven, 17 January 2007
- Andrews N.*, Multi-Party Litigation in England, w: Multi-Party Redress Mechanisms in Europe: Squeaking Mice? (eds *V. Harsági, C. H. van Rhee*), Cambridge–Antwerp–Portland 2014
- Andrews N.*, Multi-Party Proceedings in England, *Duke J. Comp. & Int'l L.* 2001, Vol. 11
- Andrews N.*, The Three Paths of Justice. Court Proceedings, Arbitration, and Mediation in England, Springer, 2012
- Antunes H. S.*, The Globalization of Class Actions. Portugal, *Annals Am. Acad. Pol. & Soc. Sci.* 2009, Vol. 622
- Bagińska E.*, Odszkodowanie karne (*punitive damages*) w prawie amerykańskim PiP 2001, Nr 9
- Baetge D.*, The Globalization of Class Actions. Germany, *Annals Am. Acad. Pol. & Soc. Sci.* 2009, Vol. 622
- Bakowitz M.*, The German Experience with Group Actions – the Verbandsklage and the Capital Markets Model Case Act (KAPMUG), w: Multi-Party Redress Mechanisms in Europe: Squeaking Mice? (eds *V. Harsági, C. H. van Rhee*), Cambridge–Antwerp–Portland 2014
- Balon K.*, Odpowiedzialność cywilna w nowej ustawie o organizmach genetycznie zmodyfikowanych (GMO), PiŚ 2001, Nr 4

- Bälz M., Blobel F.*, Collective litigation German style – The Act on Model Proceedings in Capital Market Disputes, w: *Conflict of Laws in a Globalized World* (eds *E. Gottschalk, R. Michaels, G. Rühl, J. von Hein*), New York: Cambridge University Press 2007
- Barker A.*, Ideas on the Purpose of Civil Procedure, *N.Z.L. Rev.* 2002, Vol. 4
- Bassett L. B.*, Constructing Class Action Reality, *BYU Law Review* 2006, Nr 6
- Baumgartner S. P.*, Class Actions and Group Litigation in Switzerland, *Nw. J. Int'l L. & Bus.* 2007, Vol. 27
- Behrens M. A., Fowler G. L., Kim S.*, Global Litigation Trends, *Mich. St. J. Int'l L.* 2008–2009, Vol. 17
- Berger R.*, Standing to Sue in Public Actions: Is it a Constitutional Requirement?, *Yale L.J.* 1969, Vol. 78
- Berman H. J.*, *The Nature and Functions of Law*, Brooklyn: The Foundation Press, 1958
- Berutowicz W.*, Funkcja ochronna postępowania cywilnego, w: *Studia z prawa postępowania cywilnego. Księga pamiątkowa ku czci Zbigniewa Resicha*, Warszawa 1985
- Berutowicz W.*, Funkcja postępowania cywilnego w Polsce Ludowej, w: *Wstęp do systemu prawa procesowego cywilnego. Zbiór studiów* (red. *J. Jodłowski*), Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1974
- Berutowicz W.*, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 1984
- Berutowicz W.*, *Zasada dyspozycyjności w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1957
- Berutowicz W., Mokry J.*, *Organizacja ochrony prawnej w PRL*, Warszawa 1987
- Black's Law Dictionary. Seventh Edition* (ed. *B. A. Garner*), St. Paul, Minn. 1999
- Bładowski B.*, Kierownictwo sędziowskie w postępowaniu cywilnym, *NP* 1984, Nr 4
- Bledsoe J. A., Jr.*, Mootness and Standing in Class Actions, *Florida State University Law Review* 1973, Vol. 1
- Blume W. W.*, Required joinder of Claims, *Mich. L. Rev.* 1947, Vol. 45
- Blume W. W.*, The Common Questions Principle on the Code Provision for Representative Suits, *Mich. L. Rev.* 1932, Vol. 30
- Bogucka I.*, *Funkcje prawa. Analiza pojęcia*, Kraków 2000
- Bone R. G.*, Rethinking the „Day in Court” Ideal and Nonparty Preclusion, *N.Y.U.L. Rev.* 1992, Vol. 67
- Bone R. G., Evans D. S.*, Class Certification and the Substantive Merits, *Duke L.J.* 2002, Vol. 51
- Boré L.*, *La défense des intérêts collectifs par les associations devant les juridictions administratives et judiciaires*, Paris 1997
- Borucka-Arctowa M.*, Sprawiedliwość proceduralna a orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego i jego rola w okresie przemian systemu prawa, w: *Konstytucja i gwarancje jej przestrzegania. Księga pamiątkowa ku czci prof. Janiny Zakrzewskiej*, Warszawa 1996
- Broniewicz W.*, Interes prawny przy powództwie przy powództwie o zasądzenie, *ZNUŁ Nauki Humanistyczno-Społeczne* 1964, z. 37
- Broniewicz W.*, Legitymacja procesowa (praca habilitacyjna), maszynopis, Łódź 1963

- Broniewicz W.*, Podstawienie procesowe, ZNUŁ Nauki Humanistyczno-Społeczne 1963, z. 31
- Broniewicz W.*, Postępowanie cywilne w zarysie, Warszawa 2008
- Broniewicz W.*, Powództwo prokuratora w polskim procesie cywilnym, PiP 1966, z. 7–8
- Broniewicz W.*, Prawomocność orzeczeń w postępowaniu cywilnym, St. Iur. 1976, t. V
- Broniewicz W., Marciniak A., Kunicki I.*, Postępowanie cywilne w zarysie, Warszawa 2016
- Bukowski Z., Czech E. K., Karpus K., Rakoczy B.*, Prawo ochrony środowiska. Komentarz, Warszawa 2013
- Burch E.*, Group Consensus, Individual Consent, Geo. Wash. L. Rev. 2011, Vol. 79
- Burns J. W.*, Decorative Figureheads: Eliminating Class Representatives in Class Actions, Hastings L.J. 1990, Vol. 42
- Buxbaum H. L.*, Defining the Function and Scope of Group Litigation: The Role of Class Actions for Monetary Damages in the United States, w: Europäisches Insolvenzrecht. Kollektiver Rechtsschutz. (ed. P. Gottwald), Bielefeld 2008
- Cadiet L.*, Introduction to French Civil Justice System and Civil Procedural Law, Ritsumeikan Law Review 2011, Vol. 28
- Cafaggi F.*, The Great Transformation. Administrative and Judicial Enforcement in Consumer Protection: A Remedial Perspective, Loy. Consumer L. Rev. 2009, Vol. 21
- Cafaggi F., Micklitz H.-W.*, Collective Enforcement of Consumer Law: A Framework for Comparative Assessment, European Review of Private Law 2008, Vol. 3
- Calamandrei P.*, Względny charakter pojęcia skargi, PPC 1939, Nr 1–2
- Cappalli R. B., Consolo C.*, Class Actions for Continental Europe? A Preliminary Inquiry, Temple Int'l & Comp. L.J. 1992, Vol. 6
- Cappelletti M.*, Governmental and Private Advocates for The Public Interest in Civil Litigation: A Comparative Study, Mich. L. Rev. 1975, Vol. 73
- Cappelletti M.*, La protection d'intérêts collectifs et de groupe dans le procès civil (Métamorphoses de la procédure civile), Revue internationale de droit comparé 1975, Vol. 27
- Cappelletti M.*, Social and Political Aspects of Civil Procedure – Reforms and Trends in Western and Eastern Europe, Mich. L. Rev. 1971, Vol. 69
- Cappelletti M.*, The Judicial Process in Comparative Perspective. Foreword by Sir J. Jacob. Edited with the collaboration of P. J. Kollmer and J. M. Olson, Clarendon Press, Oxford 1989
- Cappelletti M.*, Vindicating the Public Interest Through the Courts: A Comparativist's Contribution, Buff. L. Rev. 1976, Vol. 25
- Cappelletti M., Garth B.*, Finding an Appropriate Compromise: A Comparative Study of Individualistic Models and Group Rights in Civil Procedure, C.J.Q. 1983, Vol. 2
- Cappelletti M., Garth B.*, The Protection of Diffuse, Fragmented and Collective Interests in Civil Litigation, w: Effectiveness of Judicial Protection and Constitutional

- Order. The General Reports for the VIIth International Congress on Procedural Law, Würzburg 1983 (ed. *W. J. Habscheid*), Bielefeld 1983
- Cappelletti M., Merryman J. H., Perillo J. M.*, The Italian Legal System. An Introduction, Stanford California 1967
- Caponi R.*, Azioni collettive: interessi protetti e modelli processuali di tutela, *Rivista di Diritto Processuale* 2008, Nr 5
- Caponi R.*, Collective Redress in Europe: Current Developments of „Class Actions” Suits in Italy, *Zeitschrift für Zivilprozess International* 2011, Vol. 16
- Caponi R.*, The Collective redress action in the Italian legal system, *ERA Forum* 2009, Vol. 10
- Casad R. C., Clermont K. M.*, Res Judicata. A Handbook on Its Theory, Doctrine and Practice, Carolina Academic Press. Durham, North Carolina 2001
- Cavanagh E. D.*, Issue Preclusion in Complex Litigation, *Rev. Litig.* 2010, Vol. 29
- Chase O. G.*, American „Exceptionalism” and Comparative Procedure, *Am. J.Comp.L.* 2002, Vol. 50
- Chase O. G.*, Law, Culture, and Ritual. Disputing Systems in Cross-Cultural Context, New York–London, 2005
- Chayes A.*, The Role of the Judge in Public Law Litigation, *Harv. L.Rev.* 1976, Vol. 89
- Chmielewska E.*, Nadużywanie prawa do znaku towarowego poprzez jego używanie w funkcji wspólnego znaku towarowego gwarancyjnego, *ZNUJ* 2014, z. 3
- Cieślak S.*, Formalizm postępowania cywilnego, Warszawa 2008
- Civil Justice Council, „Improving Access to Justice through Collective Actions”. Developing a More Efficient and Effective Procedure for Collective Actions. Final Report (November 2008). A Series of Recommendations to the Lord Chancellor (eds *J. Sorabji, M. Napier, R. Musgrove*)
- Civil Procedure in Cross-Cultural Dialogue: Eurasia Context. Conference Book (ed. *D. Maleshin*), Moskwa 2012
- Clark Ch. E.*, Procedural Aspects of the New State Independence, *Geo. Wash. L. Rev.* 1940, Vol. 8
- Clermont K. M.*, Civil Procedure, Sixth Edition, St. Paul, Minn. 2001
- Clermont K. M.*, Principles of Civil Procedure, West Thomson Reuters, 2012
- Coffee J. C., Jr.*, Class Wars: the Dilemma of the Mass Tort Class Action, *Colum. L. Rev.* 1995, Vol. 95
- Coffee J. C., Jr.*, The Regulation of Entrepreneurial Litigation: Balancing Fairness and Efficiency in the Large Class Action *U. Chi. L. Rev.* 1987, Vol. 54
- Cohen M. R.*, Law and the social order: essays in legal philosophy, New York 1933
- Collective Actions. Enhancing Access to Justice and Reconciling Multilayer Interests? (eds *S. Wrška, S. van Uytsel, M. Siems*), Cambridge University Press, 2012
- Comment, Continuation and Representation of Class Actions Following Dismissal of the Class Representative, *Duke L.J.* 1974, Vol. 1974, No 3
- Cooper E. H.*, Class Action Advice in the Form of Questions, *Duke J. Comp. & Int’l L.* 2001, Vol. 11

- Corapi D.*, Class Actions and Collective Actions, w: *Extraterritoriality and Collective Redress* (eds *D. Fairgrieve, E. Lein*), Oxford University Press, 2012
- Cortés P.*, *Online Dispute Resolution for Consumers in the European Union*, London–New York 2011
- Cover R. M.*, *Violence and the Word*, Yale L.J. 1986, Vol. 95
- Cowan T. A.*, *Group Interests*, Va. L.Rev. 1958, Vol. 44
- Cowan T. A.*, *Introduction*, Rutgers L.Rev. 1959, Vol. XIII
- Cranston R.*, *Consumers and the Law*, London 1978
- Czachórski W.*, *Zobowiązania. Zarys wykładu*, Warszawa 1995
- Czeszejko-Sochacki Z.*, *Prawo do sądu w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (Ogólna charakterystyka)*, PiP 1997, Nr 11–12
- Czmił B.*, *Pojęcie interesu w filozofii i filozofii prawa*, w: *Pojęcie interesu w naukach prawnych, prawie stanowionym i orzecznictwie sądowym Polski i Ukrainy* (red. *A. Korybski, M. W. Kostyckij, L. Leszczyński*), Lublin 2006
- Dalka S.*, *Glosa do wyr. SN z 17.3.1998 r., IV CR 64/88*, PiP 1989, Nr 5
- Dalla Bernardina de Pinho H.*, *Class Actions in Brazilian Law: General Aspects, Evolution and some Controversies*, Conn. J. Int'l L. 2005, Vol. 20
- Dam K. W.*, *Class Actions: Efficiency, Compensation, Deterrence, and Conflict of Interest*, Journal of Legal Studies 1975, Vol. 4
- Damaška M. R.*, *The Faces of Justice and State Authority. A Comparative Approach to the Legal Process*, New Haven–London 1986
- David R.*, *English Law and French Law. A Comparison in Substance*, London 1980
- de Vos W. L.*, *English and French Civil Procedure Revisited*, Stellenbosch L. Rev. 2002, Vol. 13
- Degnan R. E.*, *Foreword: Adequacy of Representation in Class Actions*, Cal. L. Rev. 1972, Vol. 60
- Deguchi M.*, *The Recent Legislation on the Consumer Group Action in Japan*, w: *The Recent Tendencies of Development in Civil Procedure Law – Between East and West*, Vilnius 2007
- den Bergh T. V., Visscher L.*, *The Preventive Function of Collective Actions for Damages in Consumer Law*, Erasmus Law Review 2008, Vol. 1
- Developments in the Law – Class Action*, Harv. L. Rev. 1976, Vol. 89
- Developments in the Law – Judicial Control of Actions of Private Associations*, Harv. L. Rev. 1963, Vol. 76
- Developments in the Law – Multiparty Litigation in the Federal Courts*, Harv. L. Rev. 1958, Vol. 71
- Didier F., Jr.*, *Class actions and collective defendant legal situations*, Civil Procedure Review 2010, Nr 1
- Dodson S.*, *Subclassing*, Cardozo L. Rev. 2006, Vol. 27
- Dolecki H.*, *Postępowanie cywilne. Zarys wykładu*, Warszawa 2015
- Domański L.*, *Instytucje kodeksu zobowiązań, t. I*, Warszawa 1936
- Donzelli R.*, *Interessi collettivi e diffusi*, www.academia.edu